

PREGLED POVIJESTI HRVATSKE FRANJEVAČKE PROVINCIJE SV. ĆIRILA I METODA

o. dr. Emanuel Hoško, Zagreb 1969.

I. POVIJESNI PREGLED

Hrvatska franjevačka provincija Sv. Ćirila i Metoda po prostranstvu svog područja najveća je u (Jugoslaviji). Prostire se po cijeloj Gornjoj Hrvatskoj, Slavoniji, Lici, Hrvatskom Primorju, Srijemu, Banatu i Bačkoj. Po postanku je najmlađa, jer su na tom području do 1900. djelovale druge provincije. To su bile najprije Ugarska provincija i Slavenska provincija, zatim svoje djelovanje na taj teritorij proteže i Bosanska vikarija od koje se kasnije odjeljuju, da djeluju na tom području, Provincija bosansko-hrvatska Svetog Križa i Provincija Sv. Ivana Kapistrana. U centralnom dijelu današnje provincije bila je Ugarska provincija, sve dok se hrvatski franjevci nisu odvojili od Mađara u samostalnu Provinciju Sv. Ladislava.

1. "Ugarska provincija" (1230?-1655) i "Slavenska provincija Sv. Serafina" (1232?-1393)

Franjevci žive i djeluju na području koje danas zauzima Hrvatska provincija Sv. Ćirila i Metoda bez prekida od vremena Sv. Franje, osnivača Reda. Svetac je sam bio u Hrvatskoj, jer su lađu kojom je 1212 putovao u Siriju svratili s puta "protivni vjetrovi" (2). Štoviše, predaja pripovjeda da je bio i u Zagrebu i tu osnovao samostan (3). Bez obzira na istinitost ove predaje o boravku Sv. Franje u Zagrebu, franjevci dolaze već u prvim danima Reda u Hrvatsku i to iz dva pravca: preko Dalmacije (4) i preko Mađarske. Ubrzo se organiziraju u dvije Provincije: Ugarsku provinciju (5), koja se od 1523 naziva Provincija Sv. Marije i Slavensku provinciju Sv. Serafina (1232?), koja također mijenja svoj naziv, jer se od 1272. naziva provincija Dalmacije, a od 1272 naziva Dalmatinska provincija Sv. Jeronima (6). Tadašnja politička povezanost Hrvatske s Mađarskom bila je uzrokom ove podjeljenosti franjevaca u Hrvatskoj na dvije provincije. Premda je u to vrijeme pojam "Sclavonia", označivao sve hrvatske zemlje, ipak "Provincia Sclavoniae", tj. Slavenska provincija, nije obuhvatila sve franjevačke samostane u Hrvatskoj, nego samo one južno od Gvozda. Taj je, naime, dio Hrvatske sačuvao crkvenu samostalnost s metropolijom u Splitu, dok je Gornja Hrvatska sa Slavonijom bila podvrgnuta sve do 1852. mađarskom nadbiskupu u Kaloči.

Odrzilo se to i u razgraničavanju franjevaca, pa su samostani u Zagrebu, Slavoniji i Srijemu pripadali Ugarskoj provinciji.

Obadvije provincije brzo su napredovale. Slavenska provincija imala je 1260. četiri kustodije: Istarsku, Rapsku, Zadarsku ili Splitsku i Dubrovačku s 22 samostana. Ugarska je provincija u isto vrijeme imala osam kustodija, od kojih se Zagrebačka, Pečujska i Srijemska nalaze u Hrvatskoj i Slavoniji (7). Na teritoriju današnje Hrvatske provincije bilo je tada 16 samostana. Samostani u Modrušui Senju pripadali su Rapskoj kustodiji Slavenske provincije. Zagreb, Virovitica, Našice i Đurđevac(?) pripadali su zagrebačkoj kustodiji; Koprivnica i Varaždin Pečujskoj, a Bač, Ilok, Mitrovica, Tordinci, Mandelos, Zemun, Irig, Indija Srijemskoj kustodiji Ugarske

provincije(8). Od Slavenske provincije odvojili su se 1593. samostani u Albaniji i formirali provinciju Marijina Navještenja.

U 15. st. obje provincije razvile su se unutrašnje borbe kojoj će struji u Redu prionuti, konventualskoj ili opservantskoj. Dio Slavenske provincije, sada već Dalmatinske Sv. Jeronima, prigrlio je konventualske konstitucije i osnovao konventualsku provinciju Sv. Jeronima u Dalmaciji.(9). Ugarska provincija, nakon sabora u Konstanci 1415. nosi naslov "Provincia Hungariae Conventualium". Djelovanjem Sv. Ivana Kapistrana u Ugarskoj i Slavoniji, kad se počela uvoditi opservancija, usvaja 1415. provincija naziv "Provincia Hungariae Conventualium reformatorum", ali se tek 1517. nakon odluke Leona X, koji je Red podijelio na opservante i konventualce, posve priklanja opservantima (10). Ove unutrašnje trzavice kao i neprestani građanski ratovi u Mađarskoj i Hrvatskoj te ratovi s Turcima, uvjetovali su naglo brojačano opadanje redovnika u toj provinciji tijekom 16. st i tako je provincija dospjela na rub propasti (11).

2. Bosanska vikarija (1340-1517)

Poseban zamah u širenju franjevacu u hrvatskim krajevima, osobito u Bosni, dale su misije, koje su u Bosni povjeravane franjevcima. Osanske su misije 1228. bile predane dominikancima, a od 1291. u njima se angažiraju i franjevci Slavenske i Ugarske provincije. Dostignu tj. 1330., Sveta Stolica predaje misije u "Srbiji, Raši, Bosni, Dalmaciji i Istri" isključivo franjevcima (12). General Reda Gerard Odon dopustio je nakon svog proputovanja Bosnom, Hrvatskom i Mađarskom 1339. da se osnuje u Bosni samostalna vikarija, a za prvog vikara imenovao je svog pratioca Peregrina Saksonca, kasnijeg bosanskog biskupa.(13) Pape su dopustili da se franjevci i drugih europskih provincija uključe u misijski rad u Bosni (14). Usto su davali odobrenja da podižu samostane izvan teritorija Bosne, tj. u Dalmaciji, Hrvatskoj, Slavoniji i Mađarskoj (15) i da ondje skupljaju milostinju za svoje potrebe (16). Ubrzo su misionari zajedno sa domaćim franjevcima razvili snažnu djelatnost, tako da je vikarija svršetkom 14. st. imala 7 kustodija i 35 samostana, a polovicom 15. st. preko 60 samostana i više od 700 redovnika. Protezala se od Crnog mora preko Bugarske, Moldavije, Vlaške, Transilvanije, istočnog dijela Mađarske i Slavonije, Bosne sve do Jadranskog mora (17). Od prostrane vikarije najprije su se 1448. odijelili samostani u Iloku, Šarengradu, Đakovu, Poljanskoj (kod Požege), Podborju (kod Daruvara), Kloštru Ivaniću, Petrovcima (kod Vukovara) i remetincu (18). Ta se provincija, dakle, ukršćavala s Provincijom Svete Marije, i to zato što je zadržala opservanciju, dok se je stara Ugarska provincija bila opredjelila za konventualsku struju.

U Dalmaciji su se također 1464. i 1484. podijelili samostani i organizirali dvije vikarije: Sv. Jeronima i Sv. Franje. To su bile opservantske provincije, jer se je prvotna provincija Sv. Jeronima opredjelila za konventualsku struju u Redu (19). Budući da ta provincija nije, poput Sv. Marije, prihvatila 1517. opservanciju i nadalje zajedno žive u Dalmaciji obje grane franjevačkog reda sve do svršetka Prvog svjetskog rata (1914-1918), kada se konventualska provincija proširila na cijelu Jugoslaviju.

3. Provincije bosansko-hrvatska (1517-1708) i hrvatsko-kranjska (1708 - 1900)

Bosanska vikarija bila je u 15. st. u najvećem cvatu dok nisu Turci 1463. osvojili Bosnu. Za onaj dio vikarije koja je bila u osvojenom dijelu nastali su teški dani. Kako je bio zabranjen saobraćaj s redovnicima izvan turskih granica, odvojili su se 1514. samostani u slobodnoj Hrvatskoj od Bosanske vikarije i stvorili vikariju Bosansko-hrvatsku, a preostali dio vikarije uzeo je ime "Vikarija bosne Srebrene" prema glavnom samostanu u Srebrenici (20). Obje su vikarije dobile 1517. naslov provincije. bosansko-hrvatska provincija imala je četiri kustodije s trideset i jednim samostanom, od kojih se na području današnje Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda nalazili slijedeći: Hrastovica, Cetin, Bijela Stijena Sisak, Trsat, Zrinj, Otok, Slunj, Stjeničnjak (Kod Karlovca), Senj, Krbava, Modruš, Udbina, Kobaš, Brinje, Dvorišće i Bobovišće (21). Među njima se ističe samostan u Cetinu, gdje je 1527. održan hrvatski državni sabor na kojem je hrvatsko plemstvo izabralo austrijskog nadvojvodu Ferdinanda hrvatskim kraljem (22).

Turci su, na žalost, još u istom stoljeću raazorili 29 samostana ove provincije, tj. sve osim onih na Trsatu i u Senju. Provincija bi bila propala da nije osnovala nove samostane u Hrvatskoj i dobila samostane u Istri i Sloveniji. Tako je 1660. imala u Hrvatskoj samostane u Samoboru, Jastrebarskom, Sv. Leonardu kraj Samobora, Klanjcu, Brdovcu, Karlovcu, Trsatu, Senju i Pazinu, a u Sloveniji u Ljubljani, na Sv. Gori, u Nazaretu, Brežicama i Novom Mestu. Premda je u provinciji bilo više hrvatskih samostana, prevladao je slovenski element, pa je 1688. provincija nazvana "Provincijom Sv. Mihaela u Kranjskoj". Ipak su Hrvati uspjeli 1708. izboriti novi naslov "Provincija hrvatsko-kranjska Sv. Križa". car Josip II. razdijelio je 1783. ovu provinciju na Hrvatsko-primorsku i Kranjsku provinciju. Provincija je opet 1810. sjedinjena pod francuskom upravom u našim krajevima a tako i ostala sve do 1900.

4. Provincija sv. Ladislava (1661-1900)

Nakon poraza hrvatske i mađarske vojske 1526. kod Mohača, dospjela je uskoro Slavonija i velik dio Hrvatske pod tursku vlast. Franjevci su Zagrebačke i Pečujske kustodije napustili pred Turcima samostane u Požegi, Virovitici, Ludbregu, Našicama, Podgrađu, Voćinu, Koprivnici, Đurđevcu i Slatini (23).

Malen broj redovnika Provincije sv. Marije, ratovi s Turcima i ostale neprilike porazno su se odrazile na broj redovnika ovih dviju kustodija. Svršetkom 16. st. njih je gotovo nestalo iz Hrvatske. Zagrebački je samostan preuzela Bosansko-hrvatska provincija (1590-1607), a razrušeni samostan u Varaždinu je kroz šezdeset godina (1558-1618) napušten (24).

Početak 17. stoljeća za provincijala Franje Draškovića, obnavlja se Marijanska provincija osobito u svom hrvatskom dijelu. Franjevci su se do 1660. nastanili u Zagrebu (1607), Varaždinu (1618), Remetincu (1626), Križevcima (1629), Kloštru Ivaniću (1639), Krapini (1636), Koprivnici (1659) i Čakovcu (1658), ali nezadovoljni neprirodnim vezom s Mađarima odvajaju se od mađarskih franjevaca u doba probuđene narodne svijesti, za banovanja Nikole (1649-1663) i Petra Zrinskog (1666-1671). Intervencijom provincijala Pavla Jančića odijelili su se hrvatski samostani od mađarskih i formirali 1655. "Kustodiju sv. Ladislava". Zauzimanjem prvog kustoda fra Timoteja Međurečkog, kustodija je već 16. srpnja 1661. bulom pape Aleksandra VII "Ex commissis nobis divinitus", podignuta na rang provincije.

Već su u to vrijeme zagrebački biskup Petar Petretić (1648-1667) - (25) i provincijal Pavao Jančić (1658-1661) - (26) nastojali ovoj mladoj

provinciji pripojiti hrvatske samostane Bosansko-hrvatske provincije i tako stvoriti jedinstvenu nacionalnu provinciju na slobodnom teritoriju Hrvatske. Njihovi napori, kao i nastojanja ladislavskog provincijala **A l e k s e B u z j a k o v i ć a** (1681-1687; 1693-1696; 1702-1705) ostali su ipak bez uspjeha. (27).

Nakon izгона Turaka (1683-1699) iz Slavonije i Mađarske, osnovala je provincija sv. Ladislava samostane u Virovitici (1684), Hrv. Kostajnici (1690), Hrastovici (1697) i više samostana u Mađarskoj i tako se djelomično mađarizirala. Kako je i u Hrvatsko-kranjskoj provinciji prevladao slovenski i njemački mentalitet, najviše je hrvatski značaj imala provincija sv. Ivana Kapistrana.

5. Provincija sv. Ivana Kapistrana (1757-1900)

Na cijelom području Istočne i Srednje Europe koje su osvojili Turci, raširili su se i bosanski franjevci. Jedino su oni, uz najveće žrtve, pružali dušobrižničke usluge porobljenom stanovništvu katoličke vjere. Bili su donekle zaštićeni fermanom sultana Mehmeda II iz 1643. zvanom "Ahdnama". Proširili su se po Slavoniji, Mađarskoj, Transilvaniji, Moldaviji, Vlaškoj i Bugarskoj. U Slavoniji su preuzeli u 16. st. bivši samostan zagrebačke kustodije u Našicama i samostane u Velikoj i Šaregradu. Odanle su uglavnom vršili pastvu po župama. Njihovo su širenje izravno podupirali pape (28).

Nakon više od 150 godina bila je oslobođena Slavonija i veći dio Hrvatske. Bosanci su - usprkos protivljenju drugih provincija - zadržali samostane i župe na tom području. Prekosavski franjevci odijelili su se zajedno s dalmatinskim 1735. od onih pod Turcima, ali su se prekosavski opet ujedinili i živjeli zajedno do 1757. dok nisu formirali novu Provinciju sv. Ivana Kapistrana (29). Provincija je obuhvaćala u Slavoniji, Srijemu i Bačkoj ove samostane: Slav. Brod, Požegu, Veliku, Našice, Cernik, Đakovo, Osijek, Ilok, Bač, Petrovaradin, Sombor, Vukovar, Šaregrad, St. Gradišku, Zemun, Čuntić i još neke u Mađarskoj, Transilvaniji i u Austriji. U 18. st. oduzeta je župna pastva u najvećem dijelu provincije i ostavljena samo nekim samostanima.

Sve tri provincije - sv. Ivana Kapistrana, sv. Ladislava i sv. Križa - doživjele su težak udarac za vladanja cara Josipa II (1780- 1790). On je svojim reformama ukinuo samostane u Provinciji sv. Ivana Kapistrana: Veliku, Čuntić, Slav. Brod, Petrovaradin, Sombor, St. Gradišku; u Provinciji sv. Ladislava: Remetinec, Križevci, Hrastovica, Ormož i samostan klarisa u Zagrebu; a u Provinciji sv. Križa: Brdovec i sv. Leonard.

Reforme cara Josipa mnogo su naškodile redovničkom duhu. Uvukle su se mnoge zloporabe, razvio se poseban stil franjevačkog života. Toleriranjem tzv. "pekulija privatne svojine" bio je u temeljima uzdrman redovnički zajednički život ("vita communis"). Ovi su franjevci kasnije, kad je započeto provođenje obnove redovničkog života u sjevernim hrvatskim krajevima, prozvani "crnim fratrima", jer su nosili redovničko odijelo crne boje; a u južnim krajevima, napose u Dalmaciji, nazvani su zbog privatne svojine ("pekulija") "pekulijašima".

6. Hrvatska provincija sv. Ćirila i Metoda (1900)

Papa Leon XIII ujedinio je 4. listopada 1897. bulom "Felicitate quadam" sve franjevačke ogranke opservanata, a novim konstitucijama uveo je zajednički život. Za provedbu ovih konstitucija u Provinciji sv. Ladislava osnovan je tzv. Komisarijat u

Zagrebu 14. srpnja 1898. na čelu s o. V e n d e l i n o m V o š n j a k o m. Usvajanju obnovljenoga redovničkoga života osobito je smetala nacionalna heterogenost u svim trima provincijama. Redovnici su uglavnom bili pripadnici triju narodnosti. Na poticaj o. Vendelina Vošnjaka, koji je 21. svibnja 1899. izabran provincijalom Provincije sv. Ladislava, proveo je general Reda, f r a A l o j z i j e L a u e r razgraničenje provincije prema narodnostima. Ukinuo je 3. lipnja 1900. Provinciju sv. Ladislava, Provinciju sv. Križa stavio je u granice današnje Slovenije, Provinciju sv. Ivana Kapistrana u granice Mađarske, dok je od hrvatskih samostana ovih triju provincija dekretom "Ordine nostro" formirao novu provinciju - Hrvatsku provinciju - i stavio je pod zaštitu slavenskih apostola sv. Ćirila i Metoda (30).

Novoj od provincija pripali su samostani od Provincije sv. Ivana Kapistrana: Požega, Našice, Ilok, Šarengrad, Zemun, Vukovar, Cernik, Slav. Brod i Osijek; od Provincije sv. Ladislava: Zagreb, Varaždin, Krapina, Čakovec, Koprivnica, Virovitica, Kloštar Ivanić i Hrv. Kostajnica, a od Provincije sv. Križa: Trsat, Karlovac, Jastrebarsko, Klanjec i Samobor. Nova provincija imala je 22. redovničke kuće i 140 redovnika.

Do Prvoga svjetskog rata prvi je provincijal Vendelin Vošnjak sve sile ulagao u to da obzirno provede i ustali obnovljeni život po konstitucijama Leona XIII. Dugo se rješavao problem odgoja i školovanja podmlatka. 1903. osnovano je sjemenište, a 1923. i kolegij s klasičnom gimnazijom u Varaždinu. Nakon Prvoga svjetskog rata dosta ih je napustilo Red, ali je provincija uza sve to napredovala: 1923. pripojeni su joj samostani u Subotici i Baču, a 1935. izgrađena je rezidencija u Bjelovaru, 1936. provinciji su povjerene župe u Kloštru Ivaniću i u Raskrižju i podignuta župa i samostan u Ćuntiću, 1938. otvorena je nova župa i rezidencija u Đurđenovcu, a 1939. rezidencija u Borovu kraj Vukovara. Za vrijeme Drugog svjetskog rata provincija je napustila župe u Raskrižju, Ćuntiću i rezidenciju u Borovu. Nakon rata podržavljeno je sjemenište i kolegij u Varaždinu, a dijelove mnogih samostana zaposjeli su svjetovnjaci za stanove ili službene ustanove.

1956. provinciji je pripojen samostan u Novom Sadu, a 1961. adaptiran je hospicij na otočiću Sveti Petar kod Ilovika i iste godine otvorena kapela u Borovu. Troškom provincije nabavljena je 1965. kuća u zagrebačkom predgrađu Kozari-Bok i pretvorena u kapelu nove župe Predragocjene Krvi. 1966. kreirana je župa Zapolje blizu Nove Gradiške i predana našoj provinciji na upravljanje.

B I L J E Š K E

- (1) Rad i život franjevaca na ovom dijelu Hrvatske osvjetljuju osobito: Greiderer, *Germania Franciscana I*, Oenipotent 1777, str. 25-260; Pavich, *Ramus viridantis olivae...*, Budae 1766; Csevapovich, *Synoptico-memorialis catalogus Observantis Provinciae S. Joannis a Capistrano*, Budae 1323; *Brevis memoria Provinciae Capistranae*, Budae 1857; *Matricula Provinciae S. Ladislai Regis in Sclavonia I-III (1355-1900)*, i drugi manji prikazi.
- (2) Thomas de Celano, *Vita prima S. Francisci*, *Analecta franciscana*, tom X, broj 55. str. 42.
- (3) Gonzaga Fr., *De origine Seraphicae religionis franciscanae*, Venetiis, 1603. str. 529.
- (4) Greiderer, *Germania Franciscana II*, br. 205.
- (5) *Archivum Franciscanum historicum I*, str. 9.
- (6) *Archivum Franciscanum historicum I*, str. 237.

- (7) Wadding, *Annales Minorum*, 3 IV, str. 554.
- (8) B. de Pisa, *De conformitate...* str. 528; 554.
- (9) Oreb M., *Slava franjevačke Istre*, Zagreb 1962; str 7-14
- (10) Posavec A., *Provincia Hungariae S. Mariae*, str. 1. (rukopis u samostanskom arhivu u Virovitici).
- (11) Wadding, *Annales Minorum*, XVIII, str. 277; XXVI, str. 16, 17.
- (12) Theiner, *Monumenta Hungariae I*, br. 611 i 615., str. 378-379, 381.
- (13) *Chronicon Gyöng.*, *Starine JAZU*, XXII, str. 7. - Pervan M., *Fra Peregrin, Dobri Pastir IV-V 1955*. str. 150-159.
- (14) Bula pape Grgura XI od 22. VI 1312. u Wadding, 3. VIII, str. 309.
- (15) Bula pape Inocenta VI 28. VI 1357. u *Codex dipl. regni Croatiae et Slavoniae XII*, str. 418; br. 318; bula pape Grgura XI od 16. VI 1372. u Wadding, VIII, 308; bula pape Eugena IV od 2. XI 1431. u Wadding X, str. 577.
- (16) Bula pape Urbana V od 13. XII 1369. u Wadding, 3. VIII, str. 251.
- (17) B. de Pisa, *De conformitate...* U *Analecta franc. lib. V*, str. 553.
- (18) Wadding, *Ann. Min.*, XV, str. 402-404; Greiderer, *Germ. Franc. I*, str. 164-172.
- (19) Wadding, *Ann. Min.*, XV, str. 392-393.
- (20) Wadding, *Annales Minorum*, XV, str. 404, b. 5.
- (21) Wadding, *Ann. Min.*, XV, str. 396-398; Greiderer, *Germ. Franc. I*, str. 147-163.
- (22) Sišić, *Pregled povijesti hrv. naroda*, Zagreb 1962, str. 269-270.
- (23) Posavec A., *Notitio Custodiarum Zagrabiensis et Quinque-Ecclesiensis*, str. 13 (rukopis u arhivu virovitičkog samostana).
- (24) Filić, *Franjevci u Varaždinu*, Zagreb, 1944, str. 25.
- (25) *Matricula I*, str. 54-58.
- (26) Lopašić Radoslav, *Karlovac*, str. 118.
- (27) Pismo A. Buzjakovića caru Leopoldu I 1684. (arhiv provincijala u Zagrebu - "Varia documenta")
- (28) Pavich, *Ramus viridantis olivae*, str. 119-128, Budae 1766.
- (29) *Brevis memoria Provinciae Capistranae*, Budae 1857, str. 30-31.
- (30) Majstorović S., *Život i rad o. Vendelina Vošnjaka*, Zagreb, 1952, str. 31-36.

II. PODRUČJA DJELATNOSTI HRVATSKIH FRANJEVACA

Franjevci, koji su svojim pokretom težili za obnovom evanđeoskog života, brzo su se udomili i u Hrvatskoj. Odmah su primili i pastoralne zadatke kao misionari u Bosni i ostalim hrvatskim krajevima. Pod Turcima franjevci su jedini dušobrižnici i jedini tješitelji porobljenog naroda. Uvijek su, dakle, bili najtješnje povezani s narodom, za nj podnosili žrtve, predvodili ga u nacionalnim borbama, pomagali mu i u tjelesnim nevoljama, uvodili pismenost, promicali književnost i znanost, osobito teologiju, i tako donosili plodove svetosti.

1. Pastoralna djelatnost

Franjevci su se odmah po dolasku u hrvatske krajeve prihvatili posla u misijama u Bosni i u susjednim krajevima. Dapače i zagrebački biskup *S t j e p a n B a b o n i ć II* uvodio je redovnike u svoju mladu biskupiju da zadovolji pastoralnim potrebama (1). Da što bolje izvrše dobivene zadatke i da im djelo ostane trajno, primili su bosanski franjevci mnoge pastoralne povlastice. Tako je papa Ivan XXII bulom "Cum hora iam undecima" iz godine 1321., dopustio pripadnicima Bosanske

vikarije, da mogu podizati župe i crkve i njima upravljati. Također im je dozvolio primati nove kuće i crkve, svagdje propovijedati, ispovijedati i dijeliti ostale sakramente (2). Kasniji pape ponovo su potvrđivali te povlastice, proširivali ih na ostale krajeve gdje su doprli redovnici Bosanske vikarije, dakle i na područje sadašnje Hrvatske provincije (3).

Kad su Slavoniju, Srijem i Bačku osvojili Turci, bosanski su franjevci na tom području gotovo jedini vršili dušobrižničku službu. Iz triju samostana - Našica, Velike i Šarengrada - razmislili bi se franjevci na konjima i do posljednjeg kršćanskog sela. Dapače, u 17. i u 18. st. slavonski su franjevci Petar Nikolić, Luka Imbrišimović i Mijo Pavunović bili generalni vikari zagrebačkog biskupa (4), a Petar Pastirović bio je vikar srijemskog biskupa (5). I nakon izгона Turaka iz Slavonije, Srijema i Bačke (1699) franjevci su po dopuštenju austrijskih careva Leopolda I, Josipa I i Marije Terezije (6), nastojali zadržati svoje župe, ali samo s djelomičnim uspjehom. 1708. imali su 13 samostana i 43 redovničke župe (7), 1712. bilo je 40 župa sa 188 filijala (8), a 1734. 33 župa i 144 filijala (9). Pasotralnu djelatnost franjevac slomila je u najvećem dijelu odredba carice Marije Terezije 1754. kojom su im oduzete gotovo sve župe i predane dijecezanskom svećenstvu (10). Ipak su centralne točke pastoralnog rada ostale u rukama franjevac sve do danas kao župe inkorporirane Redu, i to: u Cerniku, Virovitici, Našicama, Vukovaru, Iloku i Šarengradu.

Provincija sv. Ladislava nije upravljala župama sve do protjerivanja Turaka, kada su preuzeli župe u Hrastovici i Virovitici s 12 filijala, te u Mađarskoj 7 župa s 62 filijale, i to u krajevima gdje je većinom boravio hrvatski živalj (11).

Osobit oblik pastoralne djelatnosti franjevac u 17 i 18. st. bila je dušobrižnička služba u vojnim logorima i utvrdama, kao u Varaždinu, Ivaniću, Križevcima, Koprivnici, Gradiški, Brodu, Somboru i Petrovaradinu (12). No i tu je službu franjevcima oduzela Marija Terezija godine 1752.

U hrvatske su krajeve prodirali, usprkos zabrani hrvatskog sabora (13), luterani i kalvini. Antun Vitelić je u okolici Samobora suzbijao protestantizam, dok je Pavao Budimir, kasnij biskup Pićna u Istri, često vodio s njima uspješne javne rasprave (14). Jednako tako i Franjo Glavinić.

Antun Marković suprotstavio se nadiranju kalvina u Slavoniju i povratio na katolicizam u okolici Miholjca više od 1000 duša (15). S uspjehom su također među protestantima djelovali Josip Matijević, Luka Karagačić, Antun Narančić i dr. (16). Bio je to općeniti zadatak franjevac, jer kapitul Provincije sv. Ladislava u dva navrata traži izvještaje o rezultatima tog apostolata (17). U najnovije vrijeme, između prošla dva rata, suzbijao je i širenje starokatolika u Karlovcu i okolici Đuka Bencetić.

Franjevci su sudjelovali i u promicanju širenja unije s grkoistočnim Uskocima i Vlasima u Hrvatskoj i Slavoniji. U tom su djelu vidno mjesto zauzeli osobito Adalbert Rendić i Rafael Levaković (18).

Zagrebački biskup Petar Domitrović pozvao je s tom namjerom franjevac u Križevce da djeluju u jednom od pravoslavnih centara (19). Na nagovor Rafaela Levakovića povratio je biskup Benko Vinković franjevcima 1639. samostan u Kloštru Ivaniću da ondje rade za uniju (20).

Značajan oblik redovničkog apostolata jesu pučke misije. Već u 18. st. svaki je samostan u Provinciji sv. Ladislava imao određen broj svećenika koji su vršili službu pučkih misionara (21). Između prošla dva rata, kad se je sredila mlada Hrvatska provincija, lijepo su se razvile pučke misije (Đuka Bencetić, Teofil Harapin,

Solan Surina, Augustin Slibar, Florencije Forjan i dr.). One ne zamiru ni u najnovije vrijeme.

Mnogi franjevci istakli su se kao pisci propovijedi i propovjednici, u prošlosti i u našim danima: Franjo Glavinić, Pavao Jančić, Rafael Levaković, Antun Papušlić, Grgur Rapić, Bernardin Leaković, Josip Stojanović, Fortunat Svagel, Arsenije Glič, Aleksandar Tomiković, Benvenut Orlić, Adalbert Horvat, Jozo Kovačević, Teofil Harapin, Srećko Majstorović, Paškal Cvekan, Leon Lovrenčić, Platon Plasajec i dr.

Kada su prije Prvoga svjetskog rata učestale migracije Hrvata u Sjevernu Ameriku, osnovao je tadašnji zagrebački nadbiskup-koadjutor Antun Bauer "Društvo sv. Rafaela", za hrvatske iseljenike, i povjerio vodstvo hrvatskim franjevcima: Rafaelu Rodiću, kasnijem beogradskom nadbiskupu, i Ivanu Frankoviću. Rafael Rodić sudjelovao je 1912. u osnivanju Slavenskoga franjevačkog komisarijata u Sjevernoj Americi.

Sveta Stolica osnovala je taj komisarijat za pastorizaciju hrvatskih, slovačkih i slovenskih iseljenika. Uprava je povjerena Slovenskoj provinciji sv. Križa. Kasnije (1926) on se razdijelio na tri komisarijata: na hrvatski, slovački i slovenski. Prvim komisarom Hrvatskoga komisarijata bio je Klement Veren, član Hrvatske provincije. Kako provincija nije raspolagala s dovoljnim brojem svećenika, bilo je nemoguće Komisarijat popunjavati novim svećeničkim snagama. Budući da je veći dio svećenika ovoga Komisarijata pripadao Hercegovačkoj provinciji, Sveta Stolica ga je 1930. potpuno predala toj provinciji.

Od 1900. do danas u Sjevernoj Americi djelovali su kao dušobrižnici hrvatskih iseljenika ovi članovi naše provincije: Gaudencije Gorše, Luka Terzić, Placid Belavić, Irenej Patričak, Klement Veren i Egidije Horvat.

Zbog nestašice svećenika u mladoj provinciji nije se mogao razmahati veći smisao za misije u poganskim zemljama. Uza sve to ipak je nekolicina naših članova učinila pionirski prodor na krajnji Istok: Ivan Prado Triplat, Vladimir Horvat i Aleksa Benigar u Kinu, a u novije vrijeme (1965) Karlo Kaić na Filipine. Nakon drugoga svjetskog rata petorica članova Hrvatske provincije pokušala su osnovati samostalnu misiju u Boliviji (Cochabamba, Sacaba), ali taj pokušaj zbog nesavladivih teškoća nije uspio. Osim spomenutih, djelovali su kao misionari u Kustodiji Svete Zemlje: Ivan Franković i braća Humilis Primec, Amat Borović i Mirko Eberđeni.

Danas se provincija proteže na područjima slijedećih biskupija: senjsko - modruške, zagrebačke, đakovačke, subotičke. Provincija pastorizira i upravlja župama.

Pleno jure et in perpetuum (stalno): Zagreb (Kozari-Bok), Borovo, Cernik, Čakovec, Čuntić, Đurđenovac, Đurmanec, Ilok, Karlovac (Sveta Trojica), Klanjec, Kloštar Ivanić, Našice, Osijek (Sveta Obitelj), Šarengrad, Špišić-Bukovica, Virovitica, Vukovar i Zapolje;

privremeno: Desinec Gornji, Kapela, Kostajnica Bosanska, Lupoglav i Petrovsko.

Osim toga, naši svećenici su kao i u prošlosti, uključeni u dušobrižništvo. Pomažu dijecezanskom svećenstvu u svim potrebama, napose u prošteništima. Osim u svojim župama katehiziraju osobito intezivno u Zagrebu, gdje imadu skupine slušača od osnovne škole pa sve do sveučilištaraca. Ispovjednici su bezbrojnih zajednica sestara i drže im duhovne vježbe.

BILJEŠKE

- (1) Tkalčić I. K., Preporod biskupije zagrebačke u 13. vijeku, Rad JAZU 41, Zagreb 1877, str. 143.
- (2) Fermedžin, Acta Bosnae, Zagreb 1892, br. 159, str. 28-29.
- (3) Fermedžin, Acta Bosnae, br. 1197. str. 308. Bula pape Leona X; Pavich, Ramus viridantis olivae, str. 121-148; Bula pape Martina V, Eugena IV i Urbana VIII.
- (4) Barle J., Popis župa u Donjoj Slavoniji od godine 1660, Zagreb 1907. str. 1.
- (5) Brevis memoria Prov. Capistranae, str. 45.
- (6) Brevis memoria Prov. Capistranae, str. 22.
- (7) Batinić M., Nekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj povijesti, Izvješće o. Ivana di Vietri god 1708, Starine JAZU XVII, Zagreb 1885, str. 95-98.
- (8) Pavich, Ramus... str. 178-182.
- (9) Barbarić M., Neke crkve u Slavoniji iza Turaka, Osijek 1922.
- (10) Brevis memoria, str. 24.
- (11) Schematismus Prov. S. Ladislai, 1866.
- (12) Matricul I i II; Pavich, Ramus... str. 73. i 74.
- (13) Kocijanić J., Pape i hrvatski narod, Zagreb 1927. str. 56.
- (14) Greiderer, Germania Franciscana I, str. 227.
- (15) Pavich, Ramus... str. 298.
- (16) Pavich, Ramus... str. 310, 338, Brevis memoria, str. 49.
- (17) Matricula II, str. 505, 587.
- (18) Simrak J., Povijest unije u Jugoslaviji, Bogosl. Smotra, 1924, str. 230-245.
- (19) Descriptio Prov. S. Ladislai, str. 11. - Arhiv franjevačkog samostana u Varaždinu.
- (20) Potočnjak I., Liber notitiarum, br. 19. - Arhiv samostana u Varaždinu.
- (21) Matricula II.

2. Školstvo i odgoj

Odgojna i školska djelatnost važan su uvjet života i napretka svake redovničke zajednice. O toj djelatnosti franjevaca u prvim stoljećima njihova boravka u Hrvatskoj povijesni dokumenti govore vrlo malo. Svejedno možemo s pravom pretpostaviti da su i onda redovito primali naobrazbu potrebnu za svećenički stalež. Papinski su dekreti, naime, tražili dostatnu naobrazbu za rad u misijama, a u njima su prvenstveno sudjelovali franjevci iz Dalmacije i Slavonije (1). U Bosnu su kao misionari dolazili franjevci iz mnogih zemalja Europe, no ipak je uz to bilo potrebno otvarati škole za redovničke pripravnike iz hrvatskih krajeva (2).

Za širenje pismenosti i osnovnog školstva u Hrvatskoj najzaslužniji su franjevci (3). Poznato je da su oni bili prvi učitelji u pučkim školama u Kostajnici, Virovitici, Čakovcu, Križevcima, Samoboru, Koprivnici, a osobito u slavonskim mjestima (4). No prije svega radili su na odgoju i obrazovanju vlastitog podmlatka. U 14. st. postojale su već takve sjemenišne škole u Hrvatskoj, jer bosanski ban Stjepan Kotromanić moli papu Klementa VI (1347) da dopusti bosanskoj vikariji slati svoje pripravnike u susjedne provincije, tj. u Dalmatinsku i Ugarsku provinciju (5).

Škole su se držale u franjevačkim samostanima Hrvatske i Slavonije u svim vjekovima, usprkos zabrani Tridentinskog koncila i pape Klementa VIII 1604. (6). U Velikoj je 1651. sjemenište s 50 sjemeništara (7). U isto vrijeme držala je i Provincija sv. Ladislava gramatičke škole (8). Takve se škole spominju 1708. u Našicama i Cerniku; 1772. u Brodu, a u 19. st. u Baču.

Premda su isusovci i pavlini osnivači gimnazija u Hrvatskoj i Slavoniji, ipak su i franjevci otvorili javne gimnazije u Subotici 1746., gdje je učio bunjevački prosvjetitelj, biskup Ivan Antunović, 1770. u Brodu i 1779. u Rumi. Kad je pak 1773. bila ukinuta Družba Isusovaca, a Josip II zabranio rad pavlinima i pijaristima, preuzeli su franjevci gotovo sve državne gimnazije u Hrvatskoj, osim gimnaziju u Rijeci i Zagrebu. U Osijeku predaju od 1779-1855, u Karlovcu od 1783-1861, gdje je pohađao gimnaziju i vođa ilirskog pokreta dr. Ljudevit Gaj, od 1802-1806 u Senju, u Varaždinu od 1833- 1854, a u Požegi od 1834-1864 (9). Predavali su povremeno franjevci i na zagrebačkoj gimnaziji, npr. Mirko Demek, Adalbert Bekefi, Petar Matija Katančić i dr.

Franjevci su razvili već u 15. st. i svoje visoke filozofske i teološke zavode. Tada se već Bosanska vikarija protezala u većem dijelu sadašnje Hrvatske provincije, a imala je vlastite teološke škole koje je nastojala uskladiti s tada suvremenim zahtjevima (10). Po dolasku Turaka, prekinuli su svi ti zavodi rad, a budući svećenici primali filozofsku i teološku naobrazbu u Italiji i u drugim europskim zemljama.

Početak 17. st. obnavljaju se domaće teološke škole. Prvu takvu školu otvorio je 1613. u onbovljenom zagrebačkom samostanu Franjo Drašković s trideset i šest studenata (11). Ta škola dobiva na ugledu kada je 1670. proglašena generalnim studijem II razreda, a 1700. I razreda. Dapače, taj studij je bio jednak najrenomiranijim u Redu, jer su njegovi profesori mogli postizavati naslov "lector iubilatus" kao najviši akademski naslov u Redu. Studij je djelovao s velikim uspjehom sve do 1783, kad je Josip II ukinuo sve zagrebačke franjevačke bogoslovije. Bila su zapravo tri studija: filozofski, teološki i pravni. Posebna je njezina važnost u tomu što je to bila prva redovnička bogoslovija u Hrvatskoj i Slavoniji poslije Tridentinskog sabora. Također se na zagrebačkom generalnom studiju prvi puta u Hrvatskoj (1670) počela predavati spekulativna dogmatika (12). U samostanu na Trsatu otvoreno je generalno bogoslovsko učilište II razreda već 1676. (13), a 1700. i u Varaždinu. Za odgoj i školovanje slavonskih franjevaca vrlo je važan filozofski i teološki studij u Osijeku, osnovan 1708, a 1735. proglašen studijem II razreda (14). U okviru ovog učilišta djelovala je u samostanu i prva tiskara u Slavoniji od 1735-1774 (15). I u ostalim su samostanima djelovala učilišta moralne teologije (Kl. Ivanić, Virovitica, Krapina), filozofije (Čakovec, Vukovar), govorničtva (Koprivnica), a posebno je značajan studij u Brodu, koji su polazili i bosanski klerici. U 19. st. opet se obnavljaju provincijalni studiji u Vukovaru, Brodu i Varaždinu, ali većina mladih svećenika svršava nauke, osobito teologiju, na biskupskim teologijama u Zagrebu, Pečuhu i Budimu (16).

Stoljećima su na tim mnogobrojnim učilištima predavali vrsni profesori. Neki su predavali i na učilištima izvan svoje provincije: Romuald Kovačić i Bernardin Major u Šibeniku, Franjo Kutnjak u Rimu i Mantovi, Atanazije Katančić (17) na ljubljanskoj, a Benigno Figurec na zagrebačkoj akademiji, Matija Petar Katančić na sveučilištu u Budimu, Adalbert Siler na biskupijskoj bogosloviji u Zagrebu, Petar Lipovac na nadbiskupskoj teologiji u Kaloči, Teofil Harapin na Antonianumu u Rimu i na bogoslovskom fakultetu u Zagrebu, Aleksa Benigar na biskupskoj teološkoj školu u Hankovu u Kini. Bonaventura Duda je sada redoviti profesor na Bogoslovskom fakultetu u Zagrebu, a Karlo Kaić profesor filozofije na interprovincijalnom franjevačkom studiju u Queson City na filipinima, Kornelije Šojat i Emanuel Hoško predaju na Visokoj bogoslovskoj školi u rijeci, gdje su predavali prije Jerko Fućak i Antun Ament.

Ugled velikih teologa uživali su Mijo Randić i Šimun Mecić, imenovani kraljevskim teozozima, dok je Stjepan Vilov bio teolog kaločkog nadbiskupa, a Franjo Ivanković srijemskog biskupa (18). Jednako tako je 1766. Kerubin Pehm bio član ispitne komisije za profesore zagrebačke akademije kod njezine reorganizacije (19).

Nova Hrvatska provincija zadržala je naslijeđeni sistem srednjeg školovanja. Odmah 1900. osnovano je vlastito filozofsko učilište, koje je imalo klericima nakon novicijata nadopuniti i proširiti opću naobrazbu te ih pripraviti za studij teologije. Uz predmete općeobrazovnoga karaktera učile su se i glavne filozofske discipline. Taj studij trajao je tri godine.

Ovo je učilište bilo najprije godinu dana u Zagrebu, zatim u Samoboru od 1901. do 1903, kada se preselilo u Varaždin. Tu je ostalo do 1920. Te je godine dokinuto, a klerici su premješteni u Zagreb, gdje su do 1929. pohađali nadbiskupsku gimnaziju. Od 1929. do 1932. tri su godišta klerika iz nadbiskupske gimnazije prešla na državnu klasičnu gimnaziju, gdje su s maturom završili srednje školovanje.

1903. u Varaždinu je osnovano sjemenište, čiji su pitomci pohađali državnu gimnaziju sve do 1925. Te je naime godine državna klasična gimnazija u Varaždinu pretvorena u realnu i provincija je bila primorana otvoriti vlastitu srednju školu humanističkog smjera. Velika skučenost stambenoga i školskog prostora nužno je iziskivala izgradnju nove zgrade koja će moći udovoljiti ovim gorućim potrebama odgoja i školovanja svećeničkog podmlatka provincije. Tako je 1927. započeta gradnja Kolegija u Varaždinu, u koji je smještena klasična gimnazija s osam razreda i odgajalište (konvikt) za đake, koji nisu bili svećenički pripravnici. Škola je teškom mukom dobila najprije pravo javnosti za niža četiri razreda, a 1939. je to isto dobila i za četiri viša razreda. Ta je škola djelovala do 1945. kad je ukinuta.

Od 1945. do 1954. nije provincija imala nikakve vlastite škole. 1951. u Zagrebu je, u vrlo skromnom obliku, obnovljeno sjemenište. Imalo je svega 20 pitomaca, a oni su pohađali Interdijecezansku srednju školu na Šalati. Od 1950. do 1953. provinciji je, uz izvanredno zalaganje Dionizija Andrašeca, uspjelo 1944. bombama teško oštećeni zagrebački samostan nanovo izgraditi, te je tako omogućeno povećati broj sjemeništara i ponovo 1954. otvoriti vlastitu srednju školu humanističkog smjera, koja može primati samo svršene učenike državnih osmogodišnjih osnovnih škola i ima četiri razreda koji odgovaraju višim razredima (V-VIII) nekadašnje gimnazije.

Zbog povećanog broja klerika provincija je, da rastereti prenatrpani zagrebački samostan, 1960. otvorila vlastito filozofsko učilište i smjestila ga u Samobor. Ta škola ima isti nastavni plan koji je predviđen za prva dva godišta Bogoslovske fakulteta u Zagrebu, pa se tako svršeni studenti ove škole upisuju u treću godinu studija na Bogoslovski fakultet, gdje konačno svršavaju cjelokupni bogoslovski studij.

Kako su prostorije sjemeništa u Zagrebu bile skućene, 1964. preseljeno je filozofsko učilište na Trsat, a na njegovo mjesto u Samoboru stavljena su niža dva razreda gimnazije i sjemeništari iz Zagreba. Tako su privremeno dva niža razreda gimnazije u Samoboru, a dva viša u Zagrebu. Da se i ta teškoća riješi, započela je 1967. gradnja novoga franjevačkog sjemeništa u Samoboru.

B I L J E Š K E

(1) Fermedžin E., Acta Bosnae, Zagreb 1892, str. 29, 39.

- (2) Fermedžin E., *Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae*, Starene JAZU, Zagreb 1890, str. 7.
- (3) Cuvaj A., *Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije...* Zagreb 1910, sv. I, str. 74.
- (4) *Matricula II*; Jelenić J., *Latinske škole Bosne Srebreničke, Godišnjad Sveučilišta u Zagrebu 1924. do 1929*, str. 35.
- (5) Fermedžin E., *Acta Bosnae*, str. 28.
- (6) Jelenić J., *Latinske škole Bosne Srebreničke*, str. 33.
- (7) Fermedžin E., *Chronicon*, str. 37.
- (8) *Matricula I*, str. 64.
- (9) Karmelato L., *Franjevci i školstvo na području Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, Corona 1942, str. 4-26.
- (10) Wadding, *Annales Minorum XIII* uz god. 1462, str. 250 do 251.
- (11) Wadding, *Annales Minorum XXV*, str. 57, 58.
- (12) Duda B., *Prvih 50 godina teološkog i filozofskog učilišta u starom zagrebačkom franjevačkom samostanu (od god. 1657-1707)*. *Obavijesti Hrvatske franjevačke provincije 1960*, str. 110-119.
- (13) Perusini, *Chronologia historico legalis Seraphici Ordinis*, tom. III, str. 177.
- (14) *Brevis memoria Provinciae Capistrano*, str. 50.
- (15) Bösendorfer J., *Divaldiana u Osijeku*.
- (16) *Schematismus Provinciae S. Ladislai 1848*.
- (17) *Necrologium Conventus Varasini*, 13. VI 1774.
- (18) Csepapovich G., *Synoptico-memorialis Catalogus... Provinciae S. Joannis a Capistrano*, Budae 1823, str. 293-319.
- (19) Klaić V., *Preteče Sveučilišta*, u *Spomenici Sveučilišta*, Zagreb 1925. str. 17.

3. Književna i znanstvena djelatnost

Već u 17. stoljeću, a osobito nakon oslobođenja od Turaka, posvećuju se hrvatski franjevci i znanosti. Značajan je njihov doprinos i na tom području. Sudjelovali su svojim radom gotovo na svim područjima znanosti, a osobito u teološkoj.

Napisali su također mnogo toga uređujući i surađujući u listovima i časopisima. List za trećorece "Ružičnjak" pokrenuo je 1895. na Trsatu Josip Ivančić. Od 1910. izlazio je pod naslovom "Glasnik sv. Franje". Ivančić je pokrenuo 1896. i propovjednički mjesečnik "Dušobrižnik", koji su hrvatski franjevci izdavali sve do 1920. Za djecu je 1901. počeo izdavati Mladen Barbarić u Iloku časopis "Anđeo Čuvar". Ovaj dječji časopis i "Glasnik sv. Franje" prestali su izlaziti godine 1945.

U zagrebačkom samostanu 1962. pokrenut je danas najpopularniji vjerski list kod nas "Glas Koncila". Prvo godište lista umnožavano ciklostilima, uređivali su franjevci (Bonaventura Duda i Zorislav Lajoš), ali su slijedeće godine izdavanje ustupili zagrebačkoj nadbiskupiji (1). List je, i ovako umnažan ciklostilom, dosegao nakladu od 12000 primjeraka.

Pisana ostavština hrvatskih franjevaca nije sva objavljena, a nemaju ni sva jednaku važnost. Radovi Franje Glavinića (1586-1650) i Matije Petra Katančića (1750- 1825) nadvisuju djelatnost ostalih znanstvenih radnika i književnika. Glavinić je plodan pisac, a njegova nabožna djela, pisana jedrom čakavštinom i osobitom jasnoćom, spadaju u red boljih ostvarenja onog vremena. Njemu je bilo povjereno uređivanje bogoslužnih hrvatskih knjiga, ali je taj posao kasnije preuzeo Rafael

Levaković (2). Katančićev genij bio je još svestraniji. Smatrali su ga jednim od najvećih ljudi 18. st., jer se istakao kao prevodilac Sv. Pisma, povjesničar, arheolog, filolog, geograf, poznavalac topografije te kao hrvatski i latinski pjesnik (3).

Značajan rad na području teologije razvili su Mijo Radnić (1637-1707), Aleksa Buzjaković (1642-1706), organizator generalnog studija u Zagrebu, te Šimun Mecić, osnivač (1722) franjevačke bogoslovije u Budimu. Teološke su spise, većinom neobjavljene, pisali među ostalima Danijel Klinčarić (1688-1732), Venancije Vrtarić (1694-1730), Josip Janković (1757), Nikola Kesić (1709-1793), Antun Bacić (1759), Jeronim Lipovčić (1717-1769), Kerubin Pehm (1727-1787), Vjenceslav Skelenski (1732-1790), Leonardo Potočnjak (1734-1814), Kerubin Dallamartina (1734-1800), Sabin Sekovanić (1748-1815), Kajo Ađić (1805-1872) (5).

Oton Česenika (1738-1782), Eugen Klimpacher (1738-1817), Ladislav Lacković (1784-1782), Miroljub Pukler (1886-1920), Teofil Harapin (1883-1944) pisali su radove iz skolastičke filozofije. Djelima s područja ascetike istakli su se Josip Pavišević (1734-1803), Ivo Rodić (1826-1904), a osobito Aleksa Benigar (rođ. 1893).

Franjevci su u ovim krajevima dali nekoliko poznatih povjesničara: u 17. i 18. st. Petra Francetića, Klara i Gašpara Pasconi (6) i Emerika Pavića (1716-1780), a u 19. st. Grgura Čevapovića (1786-1830) i Euzebija Fermedžina (1845-1897), dopisnog člana Jugoslavenske akademije u Zagrebu i izdavača Waddingovih Anala.

Osim spomenutih znanstvenih radnika bavili su se književnošću i povjesništvom Stjepan Vilov (1747), Petar Mandikić, Ivan Košić (1804), Marijan Lanosović (1742- 1814), Pavao Pavlić, latinski pjesnik (1816-1877), Mladen Barbarić (1783 1936) i Bonaventura Ćuk (1907-1940) (7).

Mnogi su se franjevci bavili glazbom. Ipak se izdvajaju kao muzikolog Marijan Jaić (1795-1858) i kompozitori Fortunat Pintarić (1797-1867), Miroslav Grđan (1915- 1945) i Kamilo Kolb (1887-1965).

B I L J E Š K E

- (1) Usporedi Glas Koncila god. III (1964), br. 3, str. 2.
 - (2) Kombol M., Povijest hrvatske književnosti do preporoda, Zagreb 1945, str. 214-265.
 - (3) Bösendorfer J., Crtice iz slavonske povijesti, str. 400; Csevapovich G., Recensio observantius Minirum Provinciae S. Joannis Capistrano... Budae 1830, str. 316; Matić T., Život i rad Matije Petra Katančića, SPH XXVI.
 - (4) Bunić K., Mihajlo Radnić, Subotica 1945.
 - (5) Usp. Pavich, Ramus viridantis olivae, str. 70-73; Manuscripta u samostanskim knjižnicama u Čakovcu i Varaždinu.
 - (6) Greiderer, Germania Franciscana I, str. 241.
 - (7) Usp. Matić T., Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda, Zagreb 1945.
- (1) Pavich, Ramus viridantis olivae... str. 17.
 - (2) Usp. Oreb M., Slava franjevačke Istre, Zagreb 1962.
 - (3) Bart. a Pisa, De conformitate... Ann. Franc. IV, str. 556.
 - (4) Wadding, Annales Minorum XV, str. 402.
 - (5) Wadding, Annales Minorum XVIII, str. 227.
 - (6) Matricula I, str. 55.
 - (7) Greiderer, Germania Franciscana I, str. 78.

- (8) Matricula I, str. 68.
- (9) Statuta Provincialia Inclytae Provinciae S. Ladislai Regis in Slavonia Ordinis Minorum S. Francisci Regularis Observantiae, In capitulo Provinciali Varasdin... 1687. die 19. aprilis, celebrato, facta... ab omnibus Patribus vocalibus acceptata et subcripta, Wienae 1687.- I ostali statuti imaju sličan naslov.
- (10) Statuta municipalia observantis Minorum Provinciae S. Joannis a Capistrano e suis fratribus evoluta ac praesentibus necessitatibus ad mentem generalium ordinis Constitutionum adcomodata, Budae 1829.
- (11) Pasconi C., Triumphus Corontate Reginae Tersatensis, Venetiis 1731; Braniković A., Naša Gospa Trsatska, Zagreb 1926.
- (12) Barbarić J., Majka Božja Judska u Osijeku, Osijek 1927.
- (16) Bäuerlein S., Fra Nikola Ogramić - Orlovčić, biskup đakovački, Croatia Sacra 22, 23 (1944), str. 127, sl.
- (17) Matricula officiorum Provinciae S. Ladislai
- (18) Pavich, Ramus viridantis olivae... str. 60-64; Greigerer, Germania Franciscana I, str. 225; Benigar A., U sjaju svetih, Spomenica prigodom sedamstote godišnjice blažene smrti sv. Franje, Zagreb 1927, str. 82; Šimunović D., Filii sanctorum sumus.

4. Karitativna djelatnost

Pravilo franjevačkog Reda donosi ovu odredbu o bolesnicima: “Ako tko od braće oboli, dužna su ga ostala braća dvoriti, kako bi željela da se njih dvori” (1). Ta je odredba, kao i običaj prvih franjevaca da rade u bolnicama, potakla braću da se bave medicinskom službom. I franjevci su se na području današnje Hrvatske provincije bavili medicinom i farmacijom. Jedni su bili bolničari, drugi ljekarnici, treći ranarnici ili kirurzi. Od 16. st. dalje medicinske službe bile su dopuštene samo samostanskoj braći, a ne i svećenicima. Ipak je bilo apotekara svećenika: Petar Dumbaj-Saboljević, Vuk Fraudendist, Ivan Gartner. Franjevci kirurzi i bolničari pružali su svoje usluge i građanima, premda su prvenstveno bili određeni za službu bolesnim redovnicima.

Najstariju samostansku bolnicu imao je samostan u Varaždinu. Već na prvom provincijalnom kapitolu 1662. mlada Provincija sv. Ladislava osniva varaždinsku bolnicu za bolesnike iz svih samostana, osim iz zagrebačkoga i ivaničkog (2). Budući da je varaždinski samostan 1665. izgorio, bolnica je ponovno uređena tek 1677. Tada je bolnica opskrbljena ljekarnom i kapelicom sv. Didaka. Već su 1689. bolnica i apoteka preuređene na suvremeni način, tako da je ljekarna mogla zadovoljiti potrebe grada, koji je u to vrijeme bio glavni grad Hrvatske. Tek početkom 18. st. otvaraju građani svoju apoteku, ali franjevačka i dalje djeluje do 1773. kad joj je zabranila daljnji rad carica Marija Terezija (3).

Premda su se već u 17. st. liječili bolesnici u zagrebačkom samostanu, bolnica je izgrađena tek iza 1729. (4). Dok su u ova dva samostana bile i bolnice za redovnike, u ostalim su djelovali redovnici kirurzi, koji bi pomagali u redovitim bolestima. Osim toga, u samostanima u Trsatu, Virovitici i Kloštru Ivaniću bile su javne ljekarne.

Franjevci koji su se posvetili medicinskoj službi redovito su svršavali za to potrebnu školu. Sačuvana je iz 1804. diploma brata Gabrijela Jakopovića, koji je na peštanskom sveučilištu položio ispit iz cijele kirurgije i liječenja unutarnjih bolesti, pa mu se dozvoljava javna kirurška praksa (5).

Samostanski su bolničari svoje znanje upotpunjavali, što nam svjedoče u samostanskim knjižnicama sačuvane medicinske knjige i medicinske upute za široke narodne slojeve. Petar Dombaj-Saboljević iz Vukovara, ostavio je u rukopisu djelo napisano 1763. "Knjiga od različitih trava, praova, pilula, melema, vina, balzama, drvja, različitih živina, stvari potajnih, bolesti različitih i svakojakih rana i voda". Emerik Pavić izdao je u Pešti 1768. latinski izvornik s hrvatskim prijevodom tada poznatih liječničkih savjeta "Flos medicinae sive scholae Salernitananae de conservanda bona valetudine praecepta metrica, auctore Joanne de Madiolano, recenter interpretatione illyrica sive dalmatica rythmice interpretatus". To je prva knjiga medicine na hrvatskom jeziku (6). Varaždinac Eugen Klimpacher (1738-1817) izdao je tiskom tri medicinska spisa: "Medicina ruralis iliti vraštva ladanjska", "Kratak navuk od meštrije pupkorezne" i "Tractatus de aquis medicatis", tj. o ljekovitim vodama u Hrvatskoj.

Pružajući bolničku pomoć više je franjevac stradal od čestih ondašnjih pošasti, osobito od kuge. Dvoreći bolesnike za vrijeme velike kuge u Slavoniji 1739. osobito je bio požrtvovan bolničar Anselmo Freiburger u samostanu u Iloku. Tada su, podjeljujući sakramente umirućima, od kuga umrli: Stjepan Burnazović, Silvestar Tordinac, Bonaventura Vlahović, Grgur Adić i Ivan Tomašević. Od te je bolesti u istoj službi umro 1860. u Zagrebu Salezije Komes (7).

BILJEŠKE

- (1) Pravilo Manje Braće iz 1223, gl. VI
- (2) Matricula I.
- (3) Filić K., Franjevci u Varaždinu, Zagreb 1944, str. 81.
- (4) Arhiv zagrebačkog samostana.- dokumenta 1729.
- (5) Arhiv zagrebačkog samostana.
- (6) Thaller L., Povijest medicine u Hrvatskoj i Slavoniji (separat iz Liječničkog vjesnika, Zagreb 1927).
- (7) Barle J., Ranarnici i ljekarnici franjevačkog Reda, Zagreb 1907.

5. Nastojanja i plodovi redovničkog života

Redovnički život zavjetovanjem evanđeoskih savjeta prvenstveno teži za nasljedovanjem Isusa Krista i bl. Djevice Marije i zato je često plodonosan znakovima svetosti. I franjevački Red, jer mu je prvi zadatak živjeti po Evanđelju, sve usmjeruje sticanju redovničke savršenosti.

Već je u 13. st. ugarski provincijal Ivan umro na glasu svetosti (1), a i franjevci Slavonske provincije bili su revni u redovničkom opsluživanju. (2). Jednako tako su u 14. stoljeću članovi velike Bosanske vikarije bili uzornoga redovničkog života (3). U 15. stoljeću, uslijed unutarnjih trzavica u Redu, oslabila je redovnička disciplina. Ugarska je provincija prionula uz blažu struju u Redu, uz konventualce, ali su se neki samostani i zajedno sa samostanima Bosanske vikarije u Hrvatskoj obrazovali 1448. Provinciju Presv. Otkupitelja (4). Budući da je Bosanska vikarija uvijek gajila opservanciju - a i Ugarska se provincija, nakon djelovanja sv. Ivana Kapistrana (umro u Iloku 1456), povratila 1517. među opservante - možemo općenito reći da je redovnički duh franjevac u Hrvatskoj u srednjem vijeku bio na visini.

Dok su u 16. st. i u prvoj polovici 17. st. Turci neprestano ugrožavali miran život u hrvatskim krajevima, oslabila je redovnička disciplina franjevac. Za njenu

obnovu u Ugarskoj i Hrvatskoj zauzeo se 1636. provincijal Pavao Jančić (5) i uspješno ju je proveo, tako da zagrebački biskup Petretić, kad se 1655. osnivala Provincija sv. Ladislava u Hrvatskoj, daje vrlo pohvalno svjedočanstvo o redovničkom duhu mlade zajednice (6). Jančića je 1658. odredio kardinal Barberini da utvrdi redovničku opservanciju i u Bosansko-hrvatskoj sv. Križa (7). Pod Jančićevim vodstvom Provincija sv. Ladislava, odmah u svom početku 1658., izglasala je "Odredbe" kojima će promicati redovnički duh (8). Te su prve "Odredbe" kasnije u dva navrata, 1687. i 1794. proširivane novim provincijskim statutima, što dokazuje da je u provinciji bilo snažno nastojanje oko redovničkog savršenstva. (9).

Provincija sv. Ivana Kapistrana, na poticaj uzornog redovnika i učenjaka Grge Čevapovića, izglasala je 1828. opsežne provincijske statute, koji osobito nastoje obnoviti redovničko opsluživanje nakon protucrkvjenih reformi Josipa II (10).

Redovničko se opsluživanje, osim toga, promicalo još i različitim tumačenjima Pravila i knjigama koje obrađuju franjevački život. Pisali su ih domaći franjevci: Josip Janković, Ivan Velikanović, Ladislav Spaić, Franjo Rogec, Izidor Reichert i dr.

Potrebno je uvažiti nastojanja hrvatskih franjevaca u proslavi Majke Božje, zaštitnice franjevačkog Reda. Šireći njezino štovanje usvajali su i sami marijanski duh. Služili su također u nekoliko važnih marijanskih svetišta, od kojih je najznačajnije proštenište Majke Milosti na Trsatu (11). Onamo se u prošlim stoljećima stjecao narod još u većem broju nego danas. Do 19. st. bilo je veoma rašireno štovanje Majke Božje Judske u franjevačkoj crkvi u Osijeku (12). U Srijemu se osobito časti još i danas poznata "Majka Božja od mira" kod Petrovaradina (13). Sva tri svetišta, kao i hodočasničko mjesto za vjernike sjeverne Slavonije u Judu kod Šikloša, administrirali su hrvatski franjevci.

Osim ovoga marijanskog značaja duhovnosti hrvatskih franjevaca, rječito govori u prilog njihovoj revnosti i nikada prekinuti niz redovnika svetačkog života. Mnogo je franjevaca dalo i svoje živote za svetu vjeru: Andrija iz Iloka (1529); u Remetincu su Turci 1529. ubili Martina iz Raše, Bartola iz Pleternice, Pavla iz Narda i Petra iz Dukova; 1693. su u Srijemu ubili Grgura Jakšića, Augustina i Nikolu iz Olova, te u Iloku gvardijana i ostalu braću iz Šarengrada, u Segedinu pak Franju iz Iloka (14). U Kostajnici je od Turaka izgubio život 1694. Ladislav Horvat (15). 1701. ubijen je biskup franjevac Nikola Ogramić (16). U Rakocijevoj buni 1703-1704. izgubili su živote zbog vjere: Pavao Fabijančić, Joakim Matić, Pavao Mesar u Pečuhu, a u Šiklošu Dominik Horvat i Ljudevit Cvetković (17).

Uzornim redovničkim životom isticali su se Petar Zrinjski (15. st.), Jerko Horvat (15. st.), Dionizije iz Iloka (1441), Ivan Fernalić (1584), Franjo Drašković (1637), Timotej Međurečki (1667), Ilija Bubnjarović (1729), Augustin Benković (1738), Stjepan Sanković (1747), Petar Seratlić (1758), Josip Blagoje (1765), Ladislav Jesik (1793), Franjo Regozić (1805), Lovro Kozarević (1812), Kuzma Trlić (1814), Justus Mirković (1824), Grga Čevapović (1830), Grga Križan (1913), Fortunat Pintarić (1917), Mansvet Dijaković (1935), Apolinar Braničković (1956) i drugi (18).

Poseban ures Hrvatske provincije je sluga Božji Vendelin Vošnjak (1861-1933). On je obnovitelj franjevačkog života po Konstitucijama pape Leona XIII i organizator mlade hrvatske provincije, i to ne toliko svojom aktivnošću i poglavarским autoritetom, nego prije svega svojim primjernim životom. Zato je 14. VII 1963. zagrebački nadbiskup kardinal dr. Franjo Šeper otvorio dijecezanski informativni proces za ispitivanje njegove svetosti. Sudište je već održalo preko 80

sjednica i ispitalo većinu živih svjedoka. Izdana su dva njegova životopisa koje je napisao o. Srećko Majstorović. Njegov je život u temeljima ove Provincije i sigurno je da će se odraziti i u životu njezinih članova.

BILJEŠKE

- (1) Pavich, Ramus viridantis olivae... str. 17.
- (2) Usp. Oreb M., Slava franjevačke Istre, Zagreb 1962.
- (3) Bart. a Pisa, De conformitate... An. Franc. IV, str. 556.
- (4) Wadding, Annales Minorum XV, str. 402.
- (5) Wadding, Annales Minorum XVIII, str. 227.
- (6) Matricula I, str. 55.
- (7) Greiderer, Germania Franciscana I, str. 78.
- (8) Matricula I, str. 68.
- (9) Statuta Provincialia Inclytæ Provinciae S. Ladislai Regis in Slavonia Ordinis Minorum S. Francisci Regularis Observantiae, In Capitulo Provinciali Varasini... 1687, die 19. aprilis, celebrato, facta... ab omnibus Patribus vocalibus acceptata et subscripta, Wienae 1687.- I ostali statuti imaju sličan naslov.
- (10) Statuta minicipalia observantis Minorum Provinciae S. Joannis a Capistrano e sua fratribus evoluta ac praecentibus necessitatibus ad mentem generalium ordinis Constitutionum adcomodata, Budae 1829.
- (11) Pasconi C., Triumphus Coronatae Reginae Tersatensis, Venetiis 1731; Braničković A., Naša Gospa Trsatska, Zagreb 1926.
- (12) Barbarić M., Majka Božja Judska u Osijeku, Osijek 1927.
- (13) Barbarić M., Prvi vijek kapelice "Majke Božje od mira" u Karlovcima (1699-1784), Đakovo 1924.
- (14) Pavich, Ramus viridantis olivae... str. 55-56.
- (15) Matricula I, str. 243.
- (16) Bäuerlein S., Fra Nikola Ogramić-Olovčkić, biskup đakovački, Croatia Sacra 22, 23 (1944), str. 127. sl.
- (17) Matricula officiorum Provinciae S. Ladislai.
- (18) Pavich, Ramus viridantis olivae... str. 60-64; Greiderer, Germania Franciscana I, str. 225; Benigar A., U sjaju svetih, Spomenica prigodom sedamstote obljetnice blažene smrti sv. Franje, Zagreb 1927, str. 82. Šimunović D., Filii sanctorum sumus, Corona 1960, str. 147-153.

P r i l o g

NOVICIJATI PROVINCIJE SV. LADISLAVA

Organizirane ljudske zajednice polažu pažnju na pedagoško formiranje svojih članova. Svestrani odgoj uključuje fizički, moralno-religiozni i intelektualni vid. Važnost homogenog razvoja svih ovih triju komponenata proizlazi iz potrebe za potpunim i sposobnim članovima u svakom društvu. Vrijedi to i za katoličku Crkvu

općenito, a posebno za službenike oltara. Jedna od takvih crkvenih ustanova je novicijat.

Današnje crkveno zakonodavstvo točno određuje što je novicijat kao odgojna ustanova redovničkih zajednica. To je institucija u kojoj se pripravnik nekog Reda ili redovničke zajednice uvodi u redovnički život, upoznaje ga i kuša. Upoznavanje i iskušavanje je dvostruko jer kandidat ispituje svoju spremnost za taj život, a Red istražuje njegovu prikladnost za stalno učlanjenje. U drugotnom smislu novicijat je kuća gdje se provodi kušnja. Ipak pojam i sama ustanova imaju svoj razvoj.

Pravilo Franjevačkog Reda poznaje instituciju novicijata i to kao godinu kušnje drugih određenja. U prvim danima Reda, izgleda, nije postojalo ni to vrijeme kušnje jer papa Honorije III bulom "Cum secundum" od 22. rujna 1220. zabranjuje franjevcima pripuštati zavjetima postulante ako nisu završili godinu kušnje. Tu je odredbu zatim usvojilo Pravilo. Kroz slijedeća se stoljeća novicijat evolvirao. Dosta je vremena prošlo dok se je za njega opredjelila posebna zgrada, jer se sve do 17. st. ne razlikuje od boravišta novozavjetovanika. Poslije 17. st. sve do 1890. ako su novaci i bili zajedno s novozavjetovanicima u istoj kući, bili su odijeljeni dijelovima zgrade. Današnji dakle oblik novicijata potječe iza reforme pape Klementa VIII koji je osobito nastojao oko obnove redovništva. Izdao je seriju apostolskih uputa na koje je franjevački Red bio obvezan samo u Italiji, ali ih je stvarno usvojio u svim pokrajinama.

KUĆA NOVICIJATA

Zakonodavstvo Reda ne poznaje odijeljeno mjesto za novake u određenom samostanu prije Barcelonskih (1593) i Valisoletskih (1593) konstitucija, premda je već 1260. kapitul Reda u Narboni zaključio da "svaka kustodija odredi jednu ili dvije kuće za odgoj novaka". Tako su do konca 19. st. novaci boravili zajedno s ostalom braćom, samo što je to bilo u posebnom samostanu. Taj se je običaj zlorabio zbog ustupaka političkim i ekonomskim razlozima. Time se je gubila mogućnost solidnog i jednodušnog odgoja. Nove odredbe Reda na spomenutim kapitulima kodificirao je papa Klement VIII apostolskom konstitucijom "Cum ad regularem" 1603., što se smatra najvažnijim dokumentom za odgoj redovničkih kandidata. Od toga vremena novicijat dobiva posebno mjesto u samostanu.

Ladislavska je provincija osnovana 1655. upravo u vrijeme kad se je ustalilo novo zakonodavstvo. Mlada je provincija svoju tradiciju gradila na Sambukanskim konstitucijama koje je odobrio generalni kapitul u Toledu 1658. To su napredne, u opservanciji dosljedne i uopće dalekosežne konstitucije, tako da je njihova vrijednost i obveza trajala sve do 1890., do Alojzijanskih konstitucija. Zato "Statuta" Provinciae S. Ladislai Regis in Slavonia, izglasana na provincijalnom kapitolu 19. IV 1687. u Varaždinu kao i druga "Statuta" odobrena na kapitolu provincije 20. VII 1749. u Čakovcu, preuzimaju ili se pozivaju upravo na Sambukanske konstitucije.

Novicijat je ustanova Reda, ali radi svoje važnosti podliježe upravi sv. Stolice, tako da ga danas može podići samo ona i to u kući koju je označio provincijalni kapitul. Do 1642. je isključivo novicijat podizao Red, i to u provinciji provincijal, a u kustodiji kustod. Njihova se vlast postepeno smanjuje i biva ovisna o definitorijskom, odnosno o kapitolu.

Svrha novicijata nameće i posebne norme koje treba u novicijatu opsluživati. Do konca 16. st. konstitucije ne spominju posebne odredbe. S obzirom na mjesto novicijata tada se preporuča da to budu samostani izvan čestog doticaja s ljudima i što

prikladnijim smještajem. Ladislavci zato određuju za novicijat: Križevce, Remetinec, Ormož i kasnije Ivanić, jer su ti samostani najbolje ispunjavali spomenute uvjete. Jedan bi samostan odredili kao primarni, a drugi ili više njih kao drugotni. Bilo je to u skladu s Rimskim konstitucijama iz 1676., a tražile su to i posebne prilike: siromaštvo i hladnoća. Prvi je novicijat u Ladislavskoj kustodiji otvorio njen osnivač o. Pavao Jančić de Tauris u križevačkom samostanu.

Pravilo Reda označuje vrijeme trajanja novicijata izrazom "Godina kušnje". Svejedno su do 17. st. novaci redovito boravili u samostanu novicijata i pod vodstvom istog magistra sve do ređenja. Sambukonske konstitucije prekidaju tu praksu iza dekreta pape Inocenta X "Ad propagandam" od 15. X 1564., pa određuju da redovito treba napuštati novicijat odmah po zavjetovanju i prijeći u profesorij. Te odredbe su i danas na snazi. Zanimljivo je da se tada pod "Integrum annum" nije računala godina dana i jedan dan više, jer su novaci polagali zavjete točno istog datuma nakon godinu dana. Ladislavski su novaci redovito odmah napuštali samostan novicijata, ali Statuti predviđaju mogućnost da ostanu ondje i poslije zavjetovanja. No tada su podvrgnuti novicijatskoj disciplini i magistrovoj vlasti.

Magister novaka

Za pravilnu funkcionalnost novicijata važna je uloga učitelja novaka. Odgoj naime uključuje birani odnos: odgajnik - odgojitelj, a u novicijatu je magister odgojitelj - bolje reći učitelj. On je također delegat Crkve i Reda pa donosi izvještaj o rezultatima novicijatske obuke. Stoga je potrebno i važno upoznati njegov lik i rad.

U franjevačkom je Redu prvi vršio službu magistra sv. Franjo. No magister kao juridička osoba ne postoji sve do sredine 16. st... Magister je bio "Via facti" svaki uvoditelj u redovnički život i kao takav je postojao od početka Reda. Pomoćnika pak magistra novaka (vicemagistra) predviđaju tek Kapistranske konstitucije iz 1827.

Već prve konstitucije Reda - Narbonske 1260. - traže za magistra moralno neporočnu osobu. Od traženih oblika najviše se inzistira na razboritosti povezanoj sa zrelošću u prosuđivanju stvari i ljudi. Ta se svojstva očituju u revnom i vjernom opsluživanju redovničkoga života i poticajnom primjeru.

U 17. se st. magister smatra i pravnom osobom pa se zato točno određuju uvjeti zrelosti u godinama života i redovništva, a prikladnost po moralnim i naučnim kvalifikacijama. Obzirom na odgovarajuće znanje razlikuje se znanje religiozno i redovničkog života te tumačenja Pravila i papinih deklaracija, od znanja humanističkih nauka.

U prvim danima Reda, dok još nisu postojale organizirane škole, u novicijatu su se predavale i humanističke nauke pa se od magistra tražilo i obilno humanističko znanje. Ubrzo se novicijatska obuka ograničuje isključivo na teoretsku i praktičnu askezu, što je postalo baštinom cijelog Reda za generalata sv. Bonaventure. Te su odredbe ostale stoljećima nepromijenjene. Sv. Pio X tražio je 1910. preko kongregacije za redovnike da se novaci bave i studijem, ali ne u školskom smislu.

Najstariji programi za novicijat traže učenje cijelog časoslova napamet, učenje Pravila, nauke o redovničkom životu i staležu, molitve i druge pobožnosti. Konstitucije sedamnaestog stoljeća postavljaju zahtjev da magister poučava i u pjevanju. Ladislavci su vjerno provodili ovu odredbu. U slučaju da magister nije bio

sposoban za davanje te pouke, onda bi kapitul zadužio kojeg drugog sposobnog svećenika.

O potrebnoj dobi za magistra govori se tek pod konac 16. st. dok se prije jednostavno traži "Zrelost". Napuljske konstitucije iz 1590. postavljaju granicu pod četrdeset godina, a ubrzo zatim i pedeset godina. U slijedećem se stoljeću pod utjecajem dekreta pape Klementa VIII "Cum ad retularem" ta norma spušta na trideset i pet godina. O godinama provedenim u Redu govore tek konstitucije trezeći deset godina redovništva. Postavljaju se i zahtjevi na obnošenje službi prije magistarske. Traži se tri godine gvardijanske službe, da budu ispovjednici redovnika, lektori pa i definatori. Spomenute se službe traže kao jamstvo da će magister imati autoritet i iskustvo. Ipak se ne dozvoljava da magister bude u isto vrijeme i gvardijan.

Trajanje magistarske službe određuju konstitucije tek 1500. zahtjevajući da se bira svake godine dok se kasnije odredbe usklađuju s bulom Klementa VIII iz 1603. i zahtjevaju tri godine.

Prve konstitucije ne govore o tom tko postavlja magistra, dok kasnije to pravo daju provincijalu u provinciji a kustodu u kustodiji. U 17. i 18. st. magistra može postaviti tek provincijalni i kustodijalni kapitul, a izvan kapitula definatorij. Samo uvođenje magistra u službu do Leonovih konstitucija, do 19. st., nije bilo po biranju u današnjem smislu, jer konstitucije određuju da se kapitul pobrine za magistra i slično.

Magister novaka je uvijek u Redu uživao posebno štovanje tako da se u 16. st. izjednačuje s bivšim definatorima ili čak provincijalima, ovisno o vremenu magistarske službe. Od samostanskog se poglavara tražilo prema magistru kao uvjet uspješnog odgoja. Magister se nije smio udaljavati iz novicijata osim u velikoj nuždi, samo da može biti uvijek uz novake i pomoći im u njihovim potrebama. Kako konstitucije do 19. st. ne poznaju pomoćnika magistra, u potrebi može magistra zamjenjivati kroz kraće vrijeme drugi svećenik.

Magistrova je vlast duhovne naravi, a ne izvanjske. Na van se očituje samo indirektno, a ne bitno. Vremenom je poprimila različite oblike. Do konstitucije "Cum ad regulare" 1603. magister nije imao nikakvu izvanjsku vlast jer su novaci bili među ostalom braćom i od njih neodijeljeni. Od toga je jedino magistru slobodan i neograničen ulaz u prostorije novicijata. Konstitucije Reda to ne usvajaju do najnovijeg vremena kad magistrima predaju svu vlast u novicijatu, jedino im je ograničena vlast kažnjavanja.

Sve se dakle dužnosti kao i svojstva novačkog magistra mogu izraziti u dvije riječi: duhovni vođa i učitelj. Kao uvoditelj u redovnički život mora se isticati u svim krepostima da doista pokazuje kako se vrše zavjeti i redovnička opservancija, disciplina i sve što spada u redovnički život. Amo spada i njegova glavna dužnost ispovijedati novake. Uz to vrši i ulogu učitelja tumačeći Pravilo, deklaracije papa, Nikole III, Klementa V, Inocenta IX, i zlatna djela sv. Bonaventure.

MAGISTARSKI PRIRUČNICI

Oduvijek su u Redu djela sv. Bonaventure bila osnovni vodič i pomagač za obuku novaka. Njegov "Speculum disciplinae ad novitios" bio je "magne charta" franjevačkog odgoja. Osim ovih izvornih djela ubrzo su se pojavile različite ekspoziције Pravila i papinskih dekreta. Takvo djelo o. Petra Marchanta: EXPOSITIO LITTERALIS IN REGULAM S. FRANCISCI IUXTA DECLARATIONES NICOLAI III ET CLEMENTIS V, izdano u Veneciji 1725. Statuta iz 1749. kao priručnik magistra novaka propisuju za Ladislavsku provinciju. U arhivu ivaničkog

samostana, gdje se je novicijat najviše održavao, nalazimo magistarski priručnik poznatog slavonskog franjevca Ivana Velikanovića. Velikanović je napisao 1742. sličan priručnik i na hrvatskom jeziku: "Lastan? KRATAK I KORISTAN: PACSE REDOVNIKOV POTRIBIT NAUK I NACSIN DILOVATI MOLITVU OD PAMETI KOJA SE ZOVE PROMISLANJE UREGJENI I DAT NA SZVITLOST ZA NENACSENE I POCSINANUCHIE... ali ga dosad nismo našli u samostanima Provincije sv. Ladislava. Ladislavci su još 1727. izdali u Zagrebu specijalnu knjigu namjenjenu isključivo magistru novaka kao potpun priručnik "DIURNALE MAGISTRI NOVITIORUM AC RITUALE JUBILARIORUM SEU SECUNDO PROFITENTIUM, AUT ETIAM PRIMITIAS SECUNDAS HABENTIUM SYNOPTICE COMPILATUM ET PRO REGULAMENTO AC IN INSTRUCTIONE ULTERIORI (QUORUM INTEREST AUT INTERIT) EXPORECTUM ET OBLATUM - PROVINCIAE FRANCISCANO SLAVONICAE S. LADISLAI DICTATE, Zagrabiae 1727. Kako je ta knjiga zapravo manual i obrednik, služili su se magistri u tumačenju Pravila i osnovnih principa redovnika.

Provincija je magistre opskrbljivala prikladnim knjigama od kojih su za nas najzanimljivije veliki priručnik bavarskog franjevca Neudeckera i priručnik za pavlinske novake hrvatskog pavlina Trumbentašića.

Provincijal Kerubin Fabšić izdaje 1748. u Zagrebu tiskan kompedij koji sadrži papinske dekrete o Pravilu, tumačenja sv. Bonaventure, komentar p. Marchanta s još nekim prikladnim dodacima. Za uvođenje novaka u duhovni život Ladislavci su upotrebljavali originalni priručnik: "DE VITA SPIRITUALI SEU PERFECTIONE CHRISTIANA ET COMPENDIUM DOCTRINAE FIDEI AC MORUM". Priručnik je ostao u rukopisu.

NOVACI

Primanje u Red

Uvjete i pravo primanja u Red određuje već Pravilo u drugom poglavlju. Konstitucije detaljno razgrađuju spomenute odredbe: u Red mogu primati samo general i provincijal, ali kasnije je provincijal dužan konzultirati i definatorij ili barem dvojicu od njih ili dva ugledna svećenika. Nikako ne može gvardijan nekoga primati u Red. Ladislavci propisuju da se svi kandidati moraju prije polaska u novicijat sabrati u jedan samostan da ih provincijal i definatorij ispituju o potrebnim svojstvima koje Statuta nabraja osobito detaljno. Bila je to potrebna dob od najmanje četrnaest godina, kako se vidi iz odredbe generala Reda Vilima iz Casale koji je naredio sv. Jakovu Markijskom da u Bosanskoj vikariji liši habita svakog tko nije ispunio te godine. Konstitucije pak opservanata, što ih je napisao sv. Ivan Kapistran 1443. tražile su navršenu 18. godinu. Opće crkveno zakonodavstvo na Tridentskom koncilu propisuje da se ne može zavjetovati prije navršenih 16 godina. Tu normu pooštravaju neke Konstitucije, ali su uvjeti subjektivni. Osim tjelesnog integriteta i moralne neporočnosti te općenitih zahtjeva tadašnjeg zakonodavstva, tražila se dovoljna naobrazba, tj. savršena humaniora ili barem dobro razumijevanje latinskog jezika. Ladislavci su si s obzirom na svoje specifične prilike postavili i posebne uvjete o nacionalnosti. Statuta iz 1686. odlučuju da se redovito primaju samo Hrvati i Njemci, zapravo radi se o Austrijancima i Bavarcima, jer su to jezici koji se upotrebljavaju na teritoriju provincije. Dozvoljava se ulaženje i Mađarima, jer oni žive na području provincije koja je još pod dominacijom Turaka.

Vrijedno je pažnje nastojanje Ladislavaca oko prikupljanja i pripravljanja kandidata za novicijat. To daje uvid u tadašnju brigu za zvanje. U tom se nalaze tri centra provincije: Zagreb, Varaždin i Pečuh. Kapitul namješta sposobnog i revnog svećenika da traži prikladne mladiće, informira se o njihovom vladanju i napretku u školi i o svemu tome u pravo vrijeme obavijesti provincijala. Za kandidate iz udaljenih mjesta provincije i izvan njezinih granica treba upotrijebiti posebnu pažnju kod istraživanja njihove prikladnosti.

Kandidati za braću pomoćnike morali su ispunjavati sve uvjete kao i svi ostali, osim školske naobrazbe. Preporučivalo se zato da poznaju kakav zanat ili vještinu. Granica dobi bila je viša negoli kod svećeničkih kandidata. Prije stupanja u novicijat, trebali su provesti godinu dana u pripravnstvu kao samostanski trećoreci, ako definatorij ne bi drugačije odredio. U novicijatu su uz novicijatsku obuku u prikladno vrijeme obavljali i fizičke poslove.

Oblačenje

U Ladislavskoj je provinciji u 18. stoljeću novicijat redovito počimao na Malu Gospu 8. rujna, a od toga vremena počimao je prema tome kako se tko javio. Kandidati bi se sakupili nekoliko dana prije 8. rujna da ih magister uputi u redovnički život koji su nakon oblačenja vršili u svom opsegu.

Obred oblačenja i zavjetovanja propisao je gen. Kapitul 1590. u Napulju. U 17. st. već je bio ustavljen tako da ga nije bilo slobodno mijenjati. U ladislavskom Diurnale magistri novitiorum također se nalaze obredi oblačenja i zavjetovanja. U krapinskom samostanu je sačuvan rukopis magistrovih nagovora prije oblačenja i zavjetovanja.

Na dan oblačenja provincijal bi novacima nadjenao nova imena da nasljeđuju život i kreposti svog novog Zaštitnika. Tko vrši oblačenje mora održati nagovor o ispraznosti svijeta ili o uzvišenosti redovničkog poziva. Novacima se pak preporuča da se taj dan pričeste.

Svako se oblačenje moralo zapisati u za to određene knjige. Ta odredba potječe od Valisoletskih konstitucija iz 1539. a usvajaju je i ladislavski statuti. Jedan se izvještaj slao u provincijalat, a knjiga pohranjivala u samostanskom arhivu.

Život u novicijatu

Nakon svaka četiri mjeseca u godini samostanska je zajednica glasala ocjenjujući pojedinog novaka i njegovu prikladnost za samostanski život. Ako u prvom glasanju ne bi imao 4/3 pozitivna glasa, a drugi puta 2/3, morao bih se odmah otpustiti. A kad bi isti slučaj bio i kod trećeg glasanja, provincijal bi postupio po svom nahođenju.

Zapovijed sv. Franje da braća ne smiju od onih koji ulaze u Red ništa primati, konstitucije i ladislavska statuta sankcioniraju prijetnjom lišavanja dužnosti i nesposobnošću za službe.

Iz novicijata može otpustiti samo provincijal dok to gvardijan i magister ne mogu učiniti. Statuta žele da otpušta ili samovoljni izlazak bude sa što manje bola, kako mladići ne bi otišli razočarani, nego da se njima štoviše može ponovo probuditi klica zvanja.

Zavjetovanje

Novaci koji navršše godinu kušnje mogu položiti zavjete. Prije toga moraju biti propušteni najokrutnijima i položiti ispit iz novicijatske obuke. Strogo se pazilo da ne bi tko ušao u Red prisiljen. Zato konstitucije usvajaju zaključak Tridentskog koncila koji zabranjuje prisiljavanje ženskih osoba na zavjete i primjenjuje to na zavjetovanike u franjevačkom Redu. Zavjetovanje se obavljalo po obredu kako ga donesu konstitucije i DIURNALE MAGISTRI NOVITIORUM...

Interesantno bi bilo ustanoviti koji je procenat novaka ustrajao u novicijatu do zavjeta, odnosno kroz cijeli život. Teško je to utvrditi. Redovito je ustrajalo preko pedeset posto, ali je bilo i nerodnih godina, tako da je od 1728. do 1730. ušlo u novicijat 30 mladića, a ostalo samo trinaest.

Odgoj novaka

U čitavoj problematici novicijata najvažnije je upoznati program i način odgoja. U prva se dva stoljeća Reda više inzistiralo na normalno - asketskoj izgradnji, negoli na profesionalnoj, tj. redovničkoj. Konstitucije stoga iz toga vremena donose samo moralno asketske propozicije, dok nema govora o juridičkim obavezama vlastitih redovničkih staleža.

Od 17. st. naprotiv, konstitucije govore daleko manje o asketskoj formaciji redovnika, a prepuštaju to već tradicijom usvojenom običaju i maru magistra.

Tridentski se sabor očitovao sa svojim zamahom i u konstitucijama Reda, tako da Napuljske iz 1790. daju pozitivne odredbe za izgradnju asketske i profesionalne redovničke fizionomije. Taj program neprestano raste. Sambukanske konstitucije donose načelne odredbe, a Statuta 1749. ih detaljiziraju. Iz ispitnog se gradiva zaključuje da je novak morao znati Pravilo napamet, sve zapovijedi Pravila i Oporuke. Ispit je također polagao iz tumačenja Pravila, generalnih konstitucija, osnova kršćanske nauke i ascetike te božanskog oficija. U vrstan odgoj spada i fizička komponenta, a Statuta ni nju ne ispuštaju s vida pa je predviđena rekreacija, igra i šetnja. Kao budni čuvar i stalno poticajno sredstvo u redovničkoj stezi su pobožne molitvene vježbe i djela poniznosti i pokore. Svaki dan osim nedjelje i blagdana, te kada je ispovijed, javno se novaci optužuju za svoje vanjske pogreške. Ponedjeljkom, srijedom i petkom, skinuvši kapucu, objavljuju neposredno prije ručka "preces disciplinae". Petkom pak jedu klečeći na uspomenu muke Spasiteljeve. Jednako tako sa starijima i poglavarima razgovaraju klečeći. Statuta uz sve ove odredbe donose i mnoge druge tako da se može rekonstruirati novicijatski dnevni red.

Zahtjevi novicijatske obnove dakle nisu bili mali. Kako je po konstituciji pape Inocenta XI "Sollicitudo pastoralis" novake prije zavjeta trebalo ispitati, nije čudo da neki novaci nisu zbog nesvladavanja nastave pripušteni zavjetima.

Posebne odredbe

Novakovo ponašanje izvan samostana je također bilo normirano. Prve su konstitucije u 14. st. tražile da novak nikada ne napušta samostan. Strogoća postepeno popušta. Novaku je dopušteno - u pratnji drugoga - ići na sprovod, na procesije, a u nuždi i prositi milostinju. Na najmanju se mogućnost svode razgovori sa svjetovnjacima, a i s redovnicima te kretanje po samostanu novicijata.

Novacima nije dopušteno ulaziti jedan drugome u sobu, niti u sobe ostalih redovnika, osim magistra i poglavara.

Ni konstitucije kao ni Statuta nisu dozvoljavale svećenicima - novacima vršiti svećeničke čine, a klericima je zabranjeno napredovati u redovima kako bi se mogli što više posvetiti vlastitom duhovnom životu. O noćnom koru kao obavezi novaka se ne govori o Statutima, ali proističe iz same svrhe novicijata kao mjesta kušnje i upoznavanja redovničkog života.

Obaveza ispovijedanja kod magistra spominje se tek u 16. st., a cismontanske konstitucije usvajaju je tek u 19. st... Ladislavska je Statuta ipak poznaju ranije pod utjecajem apostolske konstitucije "Cum ad regularem".

Sve ove odredbe provedene u život bile su prvi uvjet snažnog i naglog razvoja Provincije sv. Ladislava. 1655. kod osnivanja svih je članova bilo pedesetak, a 1770. - malo prije jozefinističke racije - samo je svećenika bilo 240.